

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто суть, принципи та завдання регіональних механізмів управління стратегічним розвитком інноваційно-конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва.

Ключеві слова: регіональна аграрна економіка, інновація, агротехнопарки, сільськогосподарська кооперація.

І. Вступ. Трансформування відносин власності в аграрній економіці вимагає її належного інноваційного оснащення, яке повинно забезпечити відповідний динамізм її розвитку. На перехідному етапі аграрної реформи потрібно було:

завершити демонтаж адміністративно-комуністичної системи;

сформувати фундамент ринкової економіки;

утвердити макроекономічну стабілізацію та подолати тривалу руйнівну економічну кризу.

Практика інновацій, з одного боку, свідчить про те, що на їх шляху є ще чимало перепон, які суттєво стримують інноваційний розвиток у державі; з іншого – що інноваційний розвиток стає, а подекуди вже утвердився як стратегічний для розвитку галузей та регіонів. Проте ці кроки вимагають конкретного наповнення, від організації підготовки кадрів до практичної реалізації масштабних інноваційних проєктів та програм. Аналіз останніх досліджень. Ґрунтовні дослідження різних аспектів інноваційних процесів в аграрній сфері здійснені провідними вітчизняними вченими, такими як В. Андрійчук, А. Гайдуцький, О. Даций, Л. Дейнеко, М. Зубець, М. Кісіль, М. Коденська, М. Малік, Г. Підлісецький, М. Садиков, А. В. Чуїс, О. Шестопаль, В. Юрчишин та ін. Окремі аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегії інноваційної діяльності, її інвестиційного та ресурсного забезпечення, а також інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо новітніх розробок сільськогосподарської науки та використання інтелектуальної власності в аграрній сфері, досліджували такі вітчизняні вчені, як А. Бондаренко,

А. Бузні, О. Бутнік-Сіверський, М. Кісіль, О. Крисальний, М. Кропивко, О. Лапко, М. Лобанов, П. Музика, П. Саблук, М. Садиков, С. Шолудченко та інші, а також російські дослідники Г. Андреев, С. Ільєнкова, В. Дергачов, Г. Романенко, Л. Хогберг, Р. Фатхутдінов та інші. Слід зазначити, що теоретико-методологічні засади активізації інноваційної діяльності та особливості управління інноваціями саме в сільському господарстві на сьогодні є найменш вивченими; недостатньо розкрито специфіку стратегії інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва.

II. Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає у визначенні суті, принципів, завдань та регіональних особливостей механізму управління стратегічним розвитком інноваційно-конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва.

В умовах розвитку науково-технічного прогресу сільське господарство все більше індустріалізується та інтенсифікується. Окремі галузі переходять на промислову основу (цілорічні парниково-тепличні комбінати, овочеві фабрики і птахофабрики, яєчного і бройлерного напрямку спеціалізації та ін.), а деякі з них стають навіть самостійними галузями промисловості (комбікормовою, мікробіологічною та ін.).

III. Результати. Для формування конкурентоспроможного аграрного виробництва особливого значення набуває інноваційне спрямування аграрної політики держави, що зумовлює пошук нових форм інтеграції науки і виробництва.

Необхідно сприяти: – розвитку інноваційної інфраструктури, у тому числі технологічних парків, технополісів, бізнес-інкубаторів; – удосконаленню нормативно-правової бази з питань регулювання інноваційної діяльності, зокрема у галузі трансферу технологій, упорядкування оцінювання об'єктів інтелектуальної власності з метою її комерціалізації; – стимулюванню інноваційної діяльності, впровадженню механізму державного замовлення на реалізацію пріоритетних інноваційних проєктів,

підвищенню інноваційної активності малого і середнього підприємництва; – запровадженню механізмів стимулювання інвестування інноваційної діяльності, зокрема, довгострокового кредитування за допомогою інструментів рефінансування комерційних банків, державних небанківських фінансово-кредитних установ; – активізації регіональної інноваційної політики на основі розробки програм науково-технічного та інноваційного розвитку регіонів, створення регіональних промислових кластерів, центрів передачі та розповсюдження високих технологій, небанківських фінансово-кредитних установ, розвитку регіональної мережі науково-технічної та інноваційної інформації. Організаційними формами інноваційних структур у сільському господарстві є агротехнопарки, які добре зарекомендували себе в практиці господарювання інших країн. Дані організаційні структури дають можливість посилити інтеграційні процеси науки, агробізнесу, своєчасно впливати на наслідки мінливого середовища, оперативно та ефективно реагувати на його зміни і адаптувати до них організаційно-кономічні механізми, які б сприяли збалансованому розвитку тваринництва, рослинництва, поглибленню технологічних, економічних і організаційних зв'язків між ними.

Цілями створення агротехнопарків є: – забезпечення інтеграції взаємозв'язку підприємців, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, її переробкою і реалізацією; – розвиток нового підприємництва в агропромисловому секторі економіки; – розвиток конкуренції на основі високих технологій, використання ноу-хау, винаходів, результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері сільського господарства, переробної, харчової промисловості; – комерціалізація нововведень на основі фермерських господарств і підприємств як найбільш мобільних форм просування інновацій в агропромисловій сфері; – поліпшення якості розвитку виробництва і способів переробки харчової продукції, що виключають або зводять до мінімуму забруднення навколишнього середовища.

Агротехнопарки свою діяльність спрямовують на надання на пільгових умовах виробничих приміщень, земельних ділянок малим підприємствам переробної, харчової промисловості і фермерським господарствам; проведення маркетингових досліджень і надання допомоги фермерським господарствам і малим під-

приємствам у визначенні секторів ринку і окремих груп споживачів; підготовку спеціалістів, перш за все, менеджерів і фінансистів для фермерських господарств і підприємств, надання допомоги їм в отриманні інвестицій, пільгових кредитів, лізингу обладнання, оргтехніки, гранспортних засобів тощо.

Агротехнопарк повинен об'єднати в єдиний економічний ланцюжок малі і середні фермерські господарства, малі підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, транспортні засоби, сховища продукції, служби сертифікації продукції, фірми з реклами, які в сукупності працюють на певні групи споживачів, враховуючи їх попит і вимоги.

Агротехнопарки призначені для забезпечення конкурентоспроможності тієї продукції, яка виробляється малими і середніми фермерськими господарствами, підприємствами, шляхом пошуку і підбору споживачів і ділових партнерів.

Для координації діяльності зі створення та подальшого наукового супроводу функціонування агротехнопарків передбачається створити Західно-український інноваційний центр сільського господарства (ЗУІЦСГ) «Сільський господар», який міг би бути сформований на базі Західного наукового центру НАН України. Основні завдання даної структури вирішуватимуться на основі тісної взаємодії та інтеграції науково-технічного потенціалу наукових, освітніх та дослідних установ Західного регіону при постійній співпраці з управліннями сільського господарства і продовольства областей регіону, з асоціаціями фермерів, з обласними дорадчими центрами, аграрними палатами областей. Виробничим і фінансовим капіталом співзасновників є: концентрація внутрішніх ресурсів учасників для реалізації пріоритетних інноваційних проектів; налагодження кооперативних зв'язків з метою організації конкурентоспроможного виробництва і збуту агропродукції; стабілізація атеріально-технічних партнерів за рахунок координації їх діяльності, (діяльність інноваційних центрів сприятиме розробці передових ехнологій, доведенню їх до стадії товарної реалізації, що створить “мови для успішного розвитку сільського господарства та інших взаємопов'язаних з ним галузей, зацікавлених у збільшенні фінансування наукових досліджень. Така кооперація в проведенні наукових досліджень знижує затрати на їх виконання та підвищує ефективність використання науково-технічної продукції.

Доцільно створити інноваційні центри при всіх наукових центрах НАН України. Вони повинні об'єднувати навколо себе всі структури, існуючі в аграрному секторі, багатогранні форми венчурної взаємодії великого капіталу з малим бізнесом, вигідні організаційні новації, які дають змогу отримувати пільги при оподаткуванні і створюють особливо вигідні умови для вітчизняних та іноземних інвестицій.

Головним у тому контексті є чітке методологічне визначення інновації у загальному обсязі наукових розробок, спрямованих на високотехнологічний розвиток сільського господарства. До розробки і реалізації інновацій у сільськогосподарському виробництві доцільно залучити венчурний капітал.

Створення технопарків, як й інші заходи інноваційного характеру, вимагає активної державної та фінансової підтримки. «Державі, на думку П.Т. Саблука, потрібно переглянути ідеологію і пріоритети інноваційно-інвестиційної політики. Не може успішно розвиватися аграрний сектор економіки, якщо його підтримка з державного бюджету обмежується 3,5% від загальних видатків. При некерованому ринку в умовах ринкової стихії сільськогосподарські підприємства у своїй більшості неспроможні забезпечувати необхідні нагромадження для простого і розширеного відтворення, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності» [5 с. 7].

Такої думки дотримуються й інші економісти-аграрники, які вважають, що передусім потрібна інвестиційна підтримка реалізації інноваційних проектів у сільськогосподарському виробництві. Шляхи і методи такої підтримки можуть бути різні. Так, одним з них, на думку А. Гайдучього, може бути відповідна податкова політика в аграрній економіці, зокрема, запровадження фіксованого сільськогосподарського податку і пільгового оподаткування на ПДВ. Запровадження фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) з 1999 р. підвищило інвестиційну привабливість сільського господарства. Вона сприяє тому, що відкриваються можливості збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва, підвищується рівень оплати праці та заробітків селян, створюються умови для інвестування у найпотрібніший час, обмежуються можливості адміністративного втручання у діяльність сільськогосподарських підприємств.

В умовах окресленого стану аграрного сектора надзвичайно важливою є диверсифікація

інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, нагромадження власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, запровадження оптимальних схем оподаткування та страхування, врахування екологічного чинника при розробленні інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань [1, с. 67].

Виведення аграрного сектора економіки на інноваційно-конкурентоспроможний шлях розвитку – процес складний, багатогранний і капіталомісткий. Тому його можна долати усією сукупністю заходів, а водночас зосередитись на окремих напрямках сільськогосподарського виробництва. Так, наприклад, однією із стратегічних галузей українського сільськогосподарського виробництва є цукробурякове виробництво, яке заслуговує на окремі зусилля і заходи. Тому виправданим є прийняття Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру».

Нарощуванню цукробурякового виробництва повинні сприяти такі заходи, як впровадження сучасних технологій вирощування цукрових буряків, їх переробки, реформування ціноутворення, вдосконалення взаємовідносин між виробниками сировини й цукровими заводами, розумна фінансово-кредитна та інноваційна політика.

Іноземний же капітал, при незначних його масштабах в українську економіку загалом, надає перевагу харчовій та переробній галузям АПК. В аграрній сфері іноземні вкладення здійснюються переважно в сферу реалізації (зерна, соняшнику, де працюють іноземні трейдери). Закордонні фірми також орендують значні масиви орних земель для вирощування високорентабельних – соняшнику, рапсу, пшениці, кукурудзи та інших експортних культур.

Важливе значення для забезпечення стабільності розвитку агропромислового комплексу матиме дальший розвиток банківської і страхової системи.

Великий вплив природних умов на сільськогосподарське виробництво, його сезонність, уповільнений обіг капіталу, нерівномірність надходження доходів вимагають формування принципово нової банківської системи і страхової політики. У країні важливо створити селянський іпотечний банк з відповідною мережею філій для фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників і підприємств агропромислового комплексу.

су. Необхідно також створити спеціальний Фонд кредитної підтримки підприємств і господарств агропромислового комплексу для забезпечення їх кредитними ресурсами та для виконання державних цільових програм.

У межах чинного законодавчого поля в аграрному секторі України може розвиватися така форма кооперативного кредитування, як кредитні спілки. Особливістю їх є те, що вони можуть створюватися лише фізичними особами. Головною метою спілки є фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування на кооперативних засадах.

Кредитні спілки видають кредити під заставу майна. Однак можуть використовуватися й інші механізми для кредитування. Розвиваючись, кредитні спілки можуть відігравати важливу роль у кредитуванні селянських (фермерських) господарств та інших дрібних сільськогосподарських товаровиробників як фізичних осіб. У межах чинного законодавства сільськогосподарські товаровиробники – юридичні та особи можуть створювати кооперативні банки. Це стосується і сільськогосподарської кооперації, яка може бути потужною силою в модернізації сільськогосподарського виробництва. Кооперація – це феномен української господарської культури. Кооперація мала в Україні широке розповсюдження. Вона охопила всі українські терени і була ефективною організацією дрібноселянського господарства, мала видатні здобутки, зокрема на західноукраїнських землях між двома світовими війнами.

Сутність та роль кооперації в сільському господарстві досліджував М. І. Туган-Барановський, який відмічав, що кооператив – це господарське підприємство кількох добровільно об'єднаних осіб, яке має за свою мету не отримання найбільшого «барішу» на затрачений капітал, а збільшення, завдяки спільному веденню господарства, трудових доходів його членів або скорочення витрат останніх [3, с. 123]. Він також наголошував на необхідності об'єднання кооперативів у союзи.

Процеси кооперації та концентрації сільськогосподарського виробництва досліджував О. В. Чайнов. Даючи визначення селянській кооперації, вчений писав, що вона є досить досконалим організаційним варіантом селянського господарства, що дозволяє дрібному товаровиробнику, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити зі свого плану ті його

елементи, в яких велика форма виробництва має безперечні переваги над дрібною [4, с. 156]. На думку О. В. Чайнова в сільському господарстві зростання виробництва у більшості випадків супроводжується не збільшенням абсолютних розмірів цього виробництва, а збільшенням кількості предметів, які беруть участь у виробничому процесі [4, с. 198].

У суверенній Україні також узаконена сільськогосподарська кооперація, яка потрібна насамперед приватно-селянському і фермерському господарству. Сільськогосподарська кооперація здатна повести селянство шляхом модернізації господарства і адаптації його до вимог ринкової економіки. Однак кооперативний рух вимагає організації і організаторів. Вони можуть бути дуже корисними для селянського сектора сільськогосподарського виробництва і фермерського середовища. На сільськогосподарську кооперацію потрібно звернути належну увагу.

Зазначимо кілька принципів формування та функціонування асоціацій кооперативів. Перший: варіантний підхід до формування системи кооперативів. Із кількох варіантів структуризації кооперативів обрати такий, що найбільше відбиває інтереси трудового колективу, які в своїй сукупності є суперечливими.

Система кооперативів із горизонтальними зв'язками повинна органічно ув'язуватися з агропромисловою інтеграцією, зорієнтованою на реалізацію кінцевих продуктів харчування. Асоціація кооперативів має також інтегрувати фермерські та селянські господарства, що неминуче формуватимуться одночасно з кооперативними асоціаціями.

Другий принцип: при формуванні асоціацій кооперативів потрібно дотримуватися поступовості і поетапності. У перспективі, можливо, шість сільськогосподарських кооперативів стануть самостійними суб'єктами господарювання (юридичними особами), хоча для цього, очевидно, потрібно створювати необхідні умови.

Третій принцип полягає в тому, що в сільськогосподарських кооперативах мають широко використовуватися орендні відносини.

Насамперед, кооператори мають орендувати земельні і майнові паї інших власників – не членів кооперативу (пенсіонерів, працівників соціальної сфери, тих, що вивільнились із виробництва). Непрацюючі власники земельних і майнових паїв можуть бути асоційованими членами кооперативу.

Із контексту сучасних досліджень, присвячених модернізації сільського господарства, переведенню його на шлях інноваційно-конкурентоспроможного розвитку, зовсім випала суспільна агрономія. Між тим українська наукова думка у цій галузі знання дала світові справжніх корифеїв – Костя Мацієвича, Євгена Храпливого та ін.

Суспільна агрономія, на думку Є. Храпливого, – ділянка агрономічної праці, яка дає рекомендації, потрібні хліборобові. Суспільна агрономія дбає про розумну організацію праці й капіталів в окремих господарствах, про ефективні методи праці, про організацію збуту продуктів сільського господарства. Суспільна агрономія – це демократизація хліборобського поступу, вона спирається на селянське самоврядування. Особливо широке поле праці суспільної агрономії у приватному секторі сільського господарства.

«Наші передові люди по повітах, казав Є. Храпливий, повинні зрозуміти, що справа суспільної агрономії взагалі є справою основною загальнонаціональною, без якої не можна думати про відродження нашого села теж в інших напрямках»[2]. Наведені слова сказані ще у 30-х роках ХХ ст., але повністю стосуються сучасної української дійсності, яка перебуває у перехідному стані та пошуку на шляху модернізації сільськогосподарського виробництва на інноваційно-конкурентоспроможних засадах.

IV. Висновки. Наукові пошуки, організаційні зусилля на вказаному шляху пов'язані із подоланням значних труднощів, зокрема зумовлених інвестиційними обмеженнями. Однак останні не заслуговують такої глорифікації, як це нерідко можна вчитати у спеціальній літературі. Адже практика, зокрема українська, виробила форми нагромадження ресурсів, організації виробництва, постачання і збуту, що вимагало мінімальних затрат. Суспільна агрономія в минулому довела свою корисність для селянських господарств. Усе це в сукупності – надто цінний спадок і соціально – культурне джерело інноваційно – конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Становлення стратегічної моделі розвитку агропромислового виробництва є системною проблемою і вимагає комплексного вирішення таких питань: поетапного підвищення рівня фінансування регіональної аграрної науки за рахунок усіх джерел з метою перетворення галузей агропромислового виробництва, зокрема сільського господарства, на високотехнологічні; підвищення результативності регіональної аграрної науки та створення потужного пакета конкурентоспроможних інновацій, насамперед нових агро- та біо- технологій; селекційних досягнень у рослинництві та тваринництві, сучасних технічних комплексів, адаптованих до умов конкретної ґрунтово-кліматичної зони; формування економічних механізмів стимулювання попиту агроформувань на інноваційну продукцію, пільгове кредитування ресурсів та кредитної підтримки й пільгового оподаткування інноваційних проектів; підвищення рівня капіталізації інтелектуальної власності через уведення її об'єктів у господарський обіг та подальше використання результатів, отриманих від їхнього використання, на фінансування науково-дослідних розробок; створення гнучкої сучасної регіональної інноваційної інфраструктури, здатної разом з відповідною загальнодержавною інфраструктурою забезпечувати швидкий перехід від фундаментальних і прикладних досліджень до практичного застосування їхніх результатів.

1. Дацій О. І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О. І. Дацій / Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. 2011. № 1. С. 65-76.
2. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення: наукова доповідь / Ю. М. Бажал, І. В. Одолюк, М. С. Данько, О. О. Лапко та ін.; ред. В. П. Александрова / НАН України; Інститут економічного прогнозування. - К.: Ін-т економічного прогнозування, 2002. 80 с.
3. Туган-Барановський М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановський. - М.: Экономика, 1989. - 496 с.
4. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А. В. Чаянов. - М., 1919. 345 с.
5. Саблук П. Т. Становлення аграрної політики в Україні // Економіка АПК. - 2006. - №1. - С.3-7.

The essence, the principles and objectives of the regional mechanisms of strategic development of innovative and competitive agricultural production.